

CONTRIBUȚII LA STUDIUL INFLUENȚEI RUSE MODERNE ASUPRA LIMBII ROMÂNE ACTUALE (CALCURI LINGVISTICE)

THEODOR HRISTEA

Influența rusă modernă, exercitată asupra limbii române în secolul al XX-lea, cunoaște două perioade distincte:

- a) prima durează aproximativ din octombrie 1917 până la 23 August 1944;
- b) a doua începe după Eliberare și ține până în prezent.

În prima perioadă, influența limbii ruse s-a exercitat aproape exclusiv în publicațiile editate de P.C.R. și în presa democratică, în general, precum și în limbajul activiștilor de partid, recrutați din rândurile muncitorilor și ale intelectualilor înaintați. Specificul și limitele influenței ruse în această perioadă ar putea fi fixate numai prin parcurgerea integrală a documentelor de partid care ne stau, astăzi, la îndemână.

În cele ce urmează ne vom ocupa de influența rusă modernă, exercitată asupra limbii române în ultimele două decenii¹. Caracterul predominant livresc al acestei influențe este determinat de faptul că ea s-a manifestat mai ales prin intermediul traducerilor.

Asemenea tuturor influențelor lingvistice, și influența rusă modernă în limba română, s-a manifestat, în primul rând, în lexic, compartimentul limbii cel mai sensibil la schimbările produse în societate. În domeniul vocabularului, influența de care ne ocupăm s-a realizat fie prin împrumuturi lexicale directe, fie prin calcuri de diverse tipuri. Pe acestea din urmă ne propunem să le studiem, în contribuția de față, urmînd ca împrumuturile lexicale să constituie obiectul unei cercetări viitoare.

Cît privește influențele pur gramaticale, acestea sînt destul de puține și ele au mai fost studiate². Un loc aparte îl ocupă frazeologia, care ține atît de lexic, cît și de sintaxă. O vom studia, totuși, în cadrul vocabularului, fiindcă așa se procedează de obicei și fiindcă pare a fi mai strîns legată de acest compartiment al limbii.

Materialul pe care îl vom discuta în paginile următoare a fost prezentat, în parte, într-o comunicare intitulată *Influențe rusești vechi și noi în vocabularul limbii române*³.

Menționăm că, paralel cu expunerea faptelor, vom face o serie de precizări și de completări la teoria calculului lingvistic⁴. Într-o măsură mai mică sau mai mare, clasificarea pe care o pro-

¹ Raporturile lingvistice româno-ruse după 23 August 1944, au fost studiate în următoarele lucrări: Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, București, Ed. Academiei, 1949, p. 16-72 și *Limba română contemporană*, ed. a 2-a, București, 1956, p. 98-119; G. h. Mihăilă, *Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii române contemporane*, LR, an. III (1954), nr. 3, p. 27-36; L. Farcaș, *Некоторые наблюдения над кальками в Румынском языке с русского*, în *Culegere de studii*, București, 1958 p. 9-21; S. Vaimberg, *Ca privire la problema cuvintelor compuse prescurtate în limbile rusă și română*, ibidem, p. 22-31 și *Calcuri românești după adjectivele compuse din limba rusă*, în *Culegere de studii*, București, 1961, p. 69-75 etc.

² Vezi Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, p. 63-65, și *Limba română actuală*, LR, an. III (1954), nr. 4, p. 38-40; Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, București, Edit. Academiei, București, 1958, *passim*; și mai ales C. Apreoteșei, *Despre unele influențe sintactice rusești asupra limbii române actuale*, în *Culegere de studii*, București, 1961, p. 226-235.

³ Comunicarea am ținut-o în ianuarie 1962, în cadrul Catedrei de limba română a Facultății de filologie din București.

⁴ Vezi mai ales cap. II (« Calcuri de structură ») și IV (« Calcuri lexico-frazeologice »).

punem aici diferă de clasificările care s-au dat pînă acum calcului lingvistic¹. În rezumat, există, după părerea noastră, următoarele tipuri fundamentale de calc lingvistic:

1. *Calc lexical* (care poate fi de sens sau de structură).
2. *Calc frazeologic* (cu diverse subdiviziuni)
3. *Calc lexico-frazeologic* (combinat).
4. *Calc gramatical* (morfologic sau sintactic).

Fără aceste precizări de ordin teoretic, interpretarea corectă a faptelor pe care le vom discuta și mai ales clasificarea lor sistematică ar fi cu neputință. Începem prezentarea materialului, pe care îl vom repartiza în următoarele capitole:

I. CALCURI SEMANTICE

Sînt împrumuturi de sens care trebuie deosebite cu grijă de împrumuturile lexicale propriu-zise. Unii lingviști, vorbind despre calcuri, nu includ printre ele și pe cele semantice, ci le consideră simple împrumuturi parțiale².

E clar însă că împrumuturile semantice sînt un anumit tip de calc lexical, care se opune, pe de o parte, calcului gramatical, iar pe de altă parte calcului frazeologic (despre care va fi vorba mai departe). Spre deosebire de împrumutul propriu-zis, calcul semantic constă în atribuirea unui sens nou, unui cuvînt existent deja într-o limbă, după modelul corespondentului său dintr-o altă limbă³. Pentru a fi posibilă copierea unui sens nou după un model străin este absolut necesar ca cei doi termeni care intră în acțiune să coincidă parțial din punct de vedere semantic.

O serie de calcuri semantice după rusă a discutat mai ales acad. Iorgu Iordan în lucrarea sa *Limba română contemporană*⁴. La faptele cunoscute vom adăuga altele noi, pe care le vom grupa în două categorii:

- A) Neologisme (de obicei împrumuturi latino-romanice, atît în română, cît și în rusă).
- B) Cuvinte vechi (moștenite din latină sau formate în limba română).

Începem cu primele, întrucît sînt cele mai numeroase.

A) Verbul **demonstra** și subst. **demonstrație** figurează în dicționarele noastre recente, primul și cu sensul de «a manifesta», «a participa la o demonstrație», iar al doilea și cu sensul de «manifestație de masă cu caracter politico-social». Atît sensurile mai vechi ale acestor cuvinte, cît și cele recente (neînregistrate de vechile dicționare) sînt deduse de DLRM și DN exclusiv din latină și franceză (pentru verb.: lat. lit. *demonstrare*; fr. *démontrer*, iar pentru subst.: lat. lit. *demonstratio*; fr. *démonstration*). Dar în cele două limbi etimonurile amintite nu cunosc sensurile recente ale neologismelor românești. Sensurile noi ale cuvintelor în discuție trebuie considerate ca fiind calchiate după corespondentele lor rusești демонстрировать și демонстрация. De altfel, chiar DLRM și DN consideră pe demonstrant 'manifestant' un împrumut din limba rusă.

Și **propagandist**, în sensul de «activist de partid care conduce un cerc de studiu în cadrul învățămîntului politic», trebuie explicat tot prin rusă (пропагандист), nu prin franceză, deoarece fr. *propagandiste* nu are acest înțeles. Totuși, DLRM îl deduce pe *propagandist* cu toate sensurile lui din limba franceză.

B. Dintre cuvintele vechi, derivatul **lucrător** și-a îmbogățit sensibil conținutul semantic, sub influența rus. работник, care are o întrebuințare mai mare și o sferă semantică mult mai largă decît cuvîntul românesc. În trecut, rom. *lucrător* denumea în special pe cel 'care se ocupa cu munca de producție a bunurilor materiale' și era sinonim cu *muncitor*, specializat și el pentru sensul de 'persoană care își câștigă existența muncind cu brațele' (indeosebi în procesul de producție industrială). Se înțelege că *lucrător* (asemenea sinonimului său *muncitor*) se putea întrebuința și cu sensul lărgit de 'orice om care muncește, fie cu brațele, fie cu mintea'. Niciodată însă acest cuvînt nu s-a folosit cu sensurile pe care le-a căpătat în ultimul timp și pe care dicționarele noastre recente nici măcar nu le înregistrează. E vorba de: 1) 'activist politic'; 2) 'cercetător științific'; 3) 'activist și creator, în general (în domeniul științei, artei, economiei etc.)'. Este de observat, mai întîi, că *lucrător* (cu noile sensuri) ne întîmpină foarte frecvent în

¹ Inclusiv de aceea propusă, relativ recent, de L. Găldi, în *Слова романского происхождения в русском языке*, IV Международной съезд славистов, Moscova, 1958, p. 66 și urm.

² Vezi, de pildă, L. Derooy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, care, la p. 216, nota 2, afirmă prea categoric (fără să demonstreze) că includerea împrumutului de sens în categoria calcului este o 'regretabilă confuzie'.

³ Mai pe larg vezi discuția la Eugen Seidel, op. cit., cap. «Teoria calcului lingvistic», p. 39 și urm., și la I. Rîzeșcu, *Contribuții la studiul calcului lingvistic*, București, Edit. Academiei, 1958, p. 6 și urm.

⁴ Vezi ed. a 2-a a acestei cărți, p. 106—112, unde sînt înregistrate și alte tipuri de calcuri

traducerile din limba rusă, care l-au pus în circulație și l-au răspândit, mai ales în ultimii ani. Iată câteva exemple mai întii pentru sensul de 'activist': « Vladimir Ilici ținea o legătură strânsă cu lucrătorii politici, se interesa de activitatea lor... »¹.

Lucrător politic traduce, în cazul de față, rus. политработник (политический работник), care a fost redat în limba română când prin « activist politic », când prin « lucrător politic »².

Alte atestări pentru același sens de 'activist politic': « ... Nemulțumirile muncitorilor și țăranilor din regiunea Donului, din pricina unor măsuri ilegale luate de niște lucrători ai organelor locale »³; « Partidul a trebuit să învingă împotriva unor lucrători cu stare de spirit conservatoare... »⁴.

Prin intermediul traducerilor, *lucrător*, cu noul sens, a pătruns în presă și în literatura politico-ideologică scrisă în românește. Iată numai câteva exemple: « ... Partidul se preocupă în continuare de ridicarea nivelului activității organelor de stat centrale și locale, a lucrătorilor din aparatul de stat »⁵; « ... Au fost mobilizați pentru pregătirea materialelor mulți lucrători din aparatul de partid... »⁶.

În ce privește al doilea sens al lui *lucrător*, el a apărut prin traducerea în românește a unor sintagme rusești, cum ar fi, de pildă, научный работник.

De exemplu: « Lucrătorii științifici ai Academiei s-au preocupat de asemenea de rezolvarea problemelor științifice legate de dezvoltarea industriei bunurilor de larg consum »⁷.

II. CALCURI DE STRUCTURĂ SAU DE FORMĂ INTERNĂ

Mai numeroase sînt acele calcuri lexicale pe care ar trebui să le numim « de structură », « structurale » sau « de formă internă »⁸. Pentru acest tip de calc se mai folosesc și alte denumiri, care sînt însă mai puțin indicate. E vorba de *calc-traducere* (fr. calque-traduction)⁹ și *calc de formare a cuvintelor* (rus. словообразовательная калька)¹⁰. Vom prefera termenul *calc de structură*¹¹, intrucît el pune cel mai bine în lumină specificul acestui tip de calc ce constă, în esență, în împrumutarea așa-zisei forme interne a unui cuvînt străin. Prin noțiunea de *formă internă* (germ. innere Sprachform; rus. внутренняя форма) se înțelege, în general, un anumit mod de organizare a complexului sonor, pentru a corespunde cît mai bine sensului pe care îl exprimă cuvîntul¹².

Modelele străine după care se creează echivalente indigene sînt, în imensa majoritate a cazurilor, cuvinte derivate și compuse (deci elemente lexicale cu formă internă clară). Calcurile de structură se pot clasifica și ele în totale și parțiale. Cînd se împrumută exclusiv forma internă a unui cuvînt străin, iar complexul lui sonor este înlocuit cu unul indigen, calcul este total. Dacă, dimpotrivă, în procesul calchierii este tradusă numai o parte a cuvîntului străin (de exemplu, rădăcina sau un afix), iar cealaltă este împrumutată, calcul este parțial. Astfel, pentru a ne folosi deocamdată de fapte binecunoscute, *partinitate*, care redă rus. партийность este un calc de structură parțial, pe cînd *legitate* (construit după modelul lui закономерность) reprezintă un calc structural total. Tot calcuri de structură totale trebuie considerate și *stîngism* (după rus. левизна); *împăciunitor* (după rus. примиренчество) etc.

Socotim că termenul de *semicalc* (folosit de unii lingviști) trebuie neapărat abandonat, pentru motivul că, de cele mai multe ori (dacă nu chiar întotdeauna), nu se calchiază exact jumătate din structura cuvîntului¹³.

¹ Lenin, *Biografie*, București, Edit. politică, 1961, p. 411 (în original: с политработниками la p. 425).
² *Dicționarul economic-financiar rus-român*, București, Edit. științifică, 1957, traduce rus. политработник prin lucrător politic și « conducător politic » (p. 285, col. 2). A doua traducere nu ni se pare prea fericită.

³ Lenin, *Biografie*, p. 499 (în original: нестные работники).

⁴ *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, București, Edit. politică, 1959, p. 692.

⁵ *Curs de materialism dialectic și istorie*, vol. II, București, Edit. politică, 1961, p. 254.

⁶ G. H. Gheorghiu - Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, Edit. politică, București, 1960, p. 92.

⁷ Vezi « Contemporanul », 1953, nr. 368, p. 5, col. 2 (în DLRLC s.v.).

⁸ Nu ni se pare convingătoare părerea conform căreia « cele mai multe calcuri sînt cele care privesc îmbogățirea sensurilor cuvîntului » (I. Rădulescu, *op. cit.* p. 6).

⁹ S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 205.

¹⁰ Vezi, de pildă, N. M. Șanski, *Лексические и фразеологические кальки в русском языке*, în «Русский язык в школе», nr. 3 (1955), p. 28-35.

¹¹ Folosim și de romanistul sovietic R. A. Budagov. Vezi *Introducerea în știința limbii* (traducere de Gh. Mihăilă) București, Edit. științifică, 1961, p. 139. În original, la p. 111, autorul vorbește despre calcuri structurale sau de structură (rus. структурные кальки).

¹² Mai pe larg, vezi discuția la acad. A. L. Craur, *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), București, Edit. Academiei, p. 160 și urm., și la R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 81 și urm.

¹³ N. A. Ursu (*Formarea terminologiei științifice românești*, București, Edit. științifică, 1962, p. 118) folosește atît termenul *calc parțial*, cît și « sinonimul » lui: *semicalc*. Probabil că ultimul i se pare autorului mai potrivit, din moment ce își intitulează un subcapitol al lucrării « Calcuri și semicalc » (p. 117-119).

Deosebirea dintre calcurile totale și cele parțiale va ieși mai bine în evidență după ce vom examina, în continuare, un material în cea mai mare parte nou. Faptele pe care le vom discuta vor fi grupate în două categorii principale, în funcție de structura elementelor lexicale calchiate, care pot fi *derivate* sau *compuse*.

A. Calcuri de structură la cuvintele derivate

În cadrul acestora vom distinge între ceea ce reprezintă calc total și parțial.

1. *Calcuri totale*. Dintre derivatele românești, cu structura în întregime preluată după modelele rusești, menționăm:

Coreferat. Nici un dicționar românesc nu-l înregistrează, deși este mult folosit. A mai fost semnalat de câteva ori și criticat ca o formație incorectă¹. Credem că trebuie considerat un calc după rus. содоклад, care înseamnă, în același timp, « coraport » și « coreferat »². Și lui *coreferat* îi corespunde în rusă содокладчик (format din co 'co' + докладчик 'raportor', 'referent'), dar acesta s-ar mai putea explica și în interiorul limbii române, ca un derivat cu prefixul *co*, despre care știm că indică asocierea.

Împreună cu *coreferat*, trebuie discutat **coraport**, pentru care s-au propus două explicații: a) derivat regresiv din *coraportor*³ și b) traducere a rus. содоклад⁴.

Unional. Este explicat de DLRM și DN ca un derivat din *uniune* + suf. — *al*, ceea ce este adevărat, dar trebuie adăugat după rus. союзный (< союз 'uniune'). Spre modelul rusesc invocat ne îndreptăm și sensul acestui neologism, definit astfel în DN: « relativ la uniune, care face parte dintr-o uniune (în special din Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste) ». În dicționarele românești mai vechi (aparținând lui Candrea, Șăineanu și Scriban) adj. *unional* nu există, ceea ce înseamnă că este recent în limba română și acest lucru pledează de asemenea în favoarea influenței rusești. Trebuie precizat că *unional* traduce nu numai adj. rus. союзный (cf. союзная республика > *republică unională*), ci și pe всесоюзный, care n-ar putea fi redat exact în românește decât printr-o perifrază: « din toată Uniunea (Sovietică) ». În mod obișnuit, traducătorii simplifică însă lucrurile și-l redau pe всесоюзный prin *unional*. Iată un singur exemplu, la care ar mai putea fi adăugate multe altele: « ... на II Всесоюзном съезде советских писателей » rom. « ... la cel de-al II-lea Congres *unional* al scriitorilor sovietici »⁵.

2. *Calcurile parțiale* se întâlnesc la cuvintele derivate, pe care le vom grupa în trei categorii:

- a) derivate cu prefixe
- b) derivate cu sufixe
- c) derivate parasintetice (cu prefixe și sufixe)

a) Din prima categorie menționăm o serie de adjective necunoscute dicționarului nostru vechi și derivate cu ajutorul prefixului *pre* (cărui îi corespunde în rusește до). Ele au mai fost semnalate și sînt înregistrate chiar în dicționarele noastre recente, însă fără a fi explicate cu ajutorul modelelor rusești pe care le reproduc. Toate sînt extrem de frecvente în traduceri din limba rusă și aparțin, pe deasupra, terminologiei economico-politice și filozofice. Faptul nu este de loc întimplător, întrucît, după cum se știe, influența rusă modernă asupra limbii române s-a manifestat, cel mai puternic, în domeniul politico-ideologic. Adjectivele în discuție sînt următoarele:

Precapitalist. (din *pre* — + *capitalist*, după rus. докапиталистический). (Cf. rus. докапиталистическое общество 'Societate precapitalistă'; докапиталистические отношения 'relații precapitaliste' etc. ...)

Prefeudal (din *pre* — + *feudal*, după rus. дофеодальный). Cf. дофеодальное общество ('societate prefeudală'). Rom. *prefeudal* mai traduce, uneori, și rus. предфеодальный: « ... Rusia feudală ... și-a avut tradițiile sale artistice din perioada prefeudală »⁶.

¹ Vezi, de pildă, Iorgu Iordan, p. 136, n. 2 și A. I. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 90.

² Astfel a și fost tradus în dicționarele ruso-române. Vezi, spre exemplu, *Dicționar rus-român*, vol. II, București, E.S.P.L.A., 1960, p. 440, *Русско-румынский словарь*, Moscova, 1954, p. 189, și *Dicționar economic financiar rus-român*, București, Edit. științifică, 1957, p. 515.

³ Despre care acad. Iorgu Iordan (op. cit., p. 108) spune că « era cunoscut și în trecut ».

⁴ Prima etimologie e dată de *Gramatica Academiei*, ed. I, vol. I, p. 36, iar a doua de acad. Iorgu Iordan în *Limba română contemporană*, p. 108 și 316. În LR, 1959, nr. 3, p. 88, am acceptat explicația dată de *Gramatica limbii române*, dar astăzi nu ni se mai pare convingătoare.

⁵ Bazele esteticii marxist-leniniste, p. 403 (în original, la p. 377). Cf. și *Совет всесоюзной сельскохозяйственной кооперации*, care a fost tradus în românește prin « Consiliul unional al cooperației agricole » (*Dicț. economic-financiar rus-român*, p. 701).

⁶ Vezi *Bazele esteticii marxist-leniniste*, p. 268 (în original, la p. 257: *предфеодалный период*).

Preimperialist (din *pre* — + *imperialist*, după rus. доимпериалистический). L-am întâlnit de multe ori în special în lucrările traduse din rusește¹.

Premarxist (din *pre* — + *marxist*, după rus. домарксистский). Cf. rus. (foarte mult folosit) домарксистская философия 'filozofia premarxistă'; домарксистские философские теории² 'teoriile filozofice premarxiste'; домарксистская эстетика 'estetica premarxistă'³; домарксистские материалисты 'materialiștii premarxiști'⁴; 'materialism premarxist' (Kelle și Kovalson, *op. cit.*, p. 257) etc. Cf. și: «Cel mai de seamă reprezentant al ateismului premarxist din România a fost filozoful Vasile Consta...»⁵.

Premonopolist (din *pre* — + *monopolist*, după rus. домонополистический). Cf. rus. домонополистический капитализм > rom. *capitalism premonopolist*; домонополистическая эпоха > rom. *epoca premonopolistă*⁶.

Prerevoluționar (din *pre* — + *revoluționar*, după rus. дореволюционный). Se întrebuințează mai ales cu sensul de 'anterior Marii Revoluții Socialiste din Octombrie' (DLRLC, și DLRM s.v.). Cf. și sintagma mult folosită *Rusia prerevoluționară* (după rus. дореволюционная Россия).

b) A doua categorie de calcuri parțiale cuprinde derivate cu sufixe (în special cu sufixele abstracte — *ism* și — *itate*).

Derivatelor cu sufixul — *ism* le corespund în rusă formații cu sufixele -ство, -щина și -ость (sau cu variante ale acestora). Dăm mai întâi o listă de derivate în — *ism* (cele mai multe înregistrate și în dicționarele noastre, dar neinterpretate ca niște calcuri parțiale după modelele rusești corespunzătoare):

Hlestackovism (din n. pr. Hlestackov + suf. — *ism*, după rus. хлестаковщина).

Manilovism (din n. pr. Manilov — suf. — *ism*, după rus. маниловщина).

Oblomovism (din n. pr. Oblomov + suf. — *ism*, după rus. обломовщина).

Proletcultism (din n. pr. proletcult + suf. — *ism*, după rus. пролеткультовщина).

Stolipinism (din n. pr. Stolipin + suf. — *ism*, după rus. столыпинщина).

c) A treia categorie de calcuri parțiale cuprinde derivate *parasintetice*. Acestea sînt relativ puține și unele dintre ele n-au pătruns încă în dicționare.

Astfel după DLRLC și DN sînt calchiate după modelele rusești corespunzătoare: *anti-partinic*, *antistatal*, *antimarxist* și *antiimperialist*. Se pare că derivatele cu *anti*-(care au la bază modele rusești) sînt mai numeroase, însă acest lucru nu este ușor de demonstrat. Un produs cer al influenței ruse sînt acelea care apar numai în traduceri sau care au fost puse în circulație prin intermediul traducerilor din limba rusă (de exemplu, *antimonopolist*, format după антимонполистический, foarte nou chiar în limba rusă)⁷. Și *intercolhoznic* reprezintă cu siguranță un calc parțial după rus. межколхозный, nu numai pentru că s-a răspîndit prin traduceri, ci și pentru că redă o realitate din Uniunea Sovietică.

B. Calcuri de structură la cuvintele compuse

Și aici vom distinge două categorii de fapte, după cum cuvîntul compus a fost calchiat în întregime sau numai parțial:

1. *Calcuri totale: albgardist*⁸ (traduce rus. белогвардеец); *autoservire* (traduce rus. самообслуживание); *autodeterminare* (traduce rus. самоопределение, din îmbinarea frazeologică право наций на самоопределение 'dreptul națiunilor la autodeterminare').

2. *Calcuri parțiale: radioascultător* (reprezintă o copie fidelă a rus. радиослушатель); *semicolonie* și *semicolonial* (formate după compusele rusești: полуколония și полуколонияльный); *semifeudal* (traduce a rus. полупфеодальный); *Semiproletar* (< *semi* + *proletar*, după rus. полупролетарий) etc.

¹ Pentru o atestare vezi, de pildă, *Bazele filozofiei marxiste*, p. 591.

² În *Словарь русского языка*, t. I, Moscova, 1958, p. 576.

³ Vezi *Bazele esteticii marxist-leniniste*, p. 195 și 502 (în original, la p. 193 și 463) și *Mic dicționar filozofic*, București, E.S.P.L.P., 1954, p. 201, col. 1.

⁴ *Mic dicționar filozofic*, p. 203, col. 2, și 204, col. 2.

⁵ Vezi *Antologia ateismului din România*, București, Edit. științifică, 1962, p. 18.

⁶ *Mic dicționar filozofic*, p. 285, col. 1.

⁷ O dovadă în acest sens este faptul că nu-l înregistrează dicționarele. Pentru o atestare, vezi *Programul P.C.U.S.*, p. 40 (torent antimonopolist). În original: антимонполистический торент.

⁸ Este frecvent în unele traduceri din rusă. Pentru numeroase atestări, vezi *Istoria P.C.U.S.*, p. 260, 300, 302, 306, 307, 308, 311, 323, 324, 325, 340 și 341, și *Lenin. Biografie*, p. 399, 401, 407, 409, 414, 415 etc.

În domeniul cosmonauticii: **cosmonavă** (calc parțial după rus. космонавль (< космический корабль, tradus în românește prin 'navă cosmică'); **pilot-cosmonaut** (după rus. летчик космонавт); **femeie-cosmonaut** (rus. женщина-космонавт) etc.

Față de formațiile amintite mai sus, **nava-satelit** reprezintă un calc total după modelul rus. корабль-спутник. Ulterior, compusul românesc a putut fi întărit de fr. *vaisseau-satellite*, pe care l-am întâlnit de multe ori în «L'Humanité» și în «Lettres Françaises», unde se folosește paralel cu *vaisseau-spoutnik*. Tot astfel, **cosmonavă** datorește ceva din forța lui circulatorie și fr. *cosmonef*.

Compuse formate prin abrevieri.

Acestea sînt calchiate numai total. O parte dintre ele trebuie discutate tot în cadrul calculului de structură, deoarece modelele după care s-au constituit sînt, de multe ori, rusești. Numai materialul din care sînt construite este românesc, spre deosebire de structura lor internă, care este copiată. De aceea trebuie deosebite cu grijă de împrumuturile propriu-zise, care nu ne interesează în discuția de față (de exemplu, **Неп** < rus. НЭП; **Тоэ** < rus. ТОЭ; **Goelro**, **Comsomol** etc.

Compusele avînd la bază abrevieri de cuvinte prezintă două aspecte fundamentale:

a) *formații din inițiale*: SMT (după rus. МТС «машиннотракторная станция»).

b) *formații din fragmente de cuvinte* (de obicei silabe): GOSTAT, creat după modelul lui СОВХОЗ (cu care nu este însă perfect sinonim).

Față de GOSTAT, *sovhoz* și *colhoz* reprezintă împrumuturi lexicale, care nu trebuie amestecate cu calcurile.

Compuse formate din inițiale + silabe (și calchiate după modelele rusești) n-am găsit nici unul. Cele mai numeroase formații aparțin primului tip de abreviere, de exemplu: PCUS (după rus. КПСС) și URSS (față de rus. СССР). Ultimul exemplu, deși citat adesea și considerat un produs al influenței ruse, este totuși discutabil. Din moment ce se întrebuintă și în trecut, URSS mai poate fi socotit și un împrumut din franceză (URSS, «l'Union des Républiques socialistes soviétiques»), pe care rusa l-a consolidat în ultimele două decenii. În orice caz, o influență a limbii ruse există totuși și în cazul de față și ea se vădește în așezarea adj. *sovietic* înaintea lui *socialist* (ca în rusă, nu ca în franceză, cum ar fi normal în românește): *Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste* (după rus. Союз Советских Социалистических Республик).

III. CALCURI FRAZELOGICE

Nu trebuie confundate cu cele sintactice¹, chiar dacă frazeologia ține atât de vocabular, cât și de sintaxă. Calcurile sintactice constau în preluarea unui procedeu gramatical străin. Prin cale frazeologică se înțelege traducerea literală a unei unități frazeologice mai mult sau mai puțin complexe². Dintre unitățile frazeologice (care se subdivid în mai multe tipuri), *îmbinările frazeologice* sînt combinații stabile de cuvinte, în cadrul cărora elementele constitutive își păstrează însă independența semantică, ceea ce permite transpunerea lor în altă limbă.

Spre deosebire de îmbinările libere de cuvinte, care se realizează în procesul comunicării (de exemplu *întrecerea muncitorilor*), cele frazeologice există deja în limbă, sînt «consacrate de uz» și sînt simțite ca unități distincte, tocmai pentru că s-a realizat (într-o măsură mai mică sau mai mare) sudura elementelor care le alcătuiesc (de exemplu *întrecere socialistă*). Întrebuintate ca material gata pregătit, ele evocă în general o singură idee sau noțiune și din acest punct de vedere se apropie de cuvinte, sînt simțite ca echivalente potențiale ale acestora.

Unitățile frazeologice pot avea caracter idiomatic sau neidiomatic. Cînd sînt în întregime idiomatice și elementele lor componente sînt atât de sudate încît nu mai pot fi separate, ele se numesc *expresii idiomatice* sau *idiotisme*. Spre deosebire de îmbinările frazeologice (care sînt dissociabile și în care cuvintele își păstrează sensul lor propriu), expresiile idiomatice au un înțeles figurat, care aparține întregului idiotism. Înțelesul unor astfel de unități frazeologice nu poate fi dedus din suma părților componente; de aceea traducerea lor literală în alte limbi este de cele mai multe ori imposibilă (de exemplu: «zgîrie-brînză»; «a feșteli iacaua» etc.).

¹ La acad. I. Iordan, în *Influențe rusești*... p. 16 și urm., cele două tipuri de calc sînt identificate.

² Pentru frazeologie în general și mai ales pentru tipurile de unități frazeologice, vezi mai ales V. V. Vinogradov, *Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины*, în *Труды юбилейной сессии МГУ*, Ленинград, 1946, p. 43 urm. și *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке*, în *Евгений де артикле и материалы А. А. Шахматова*, Москва, 1947, p. 339 urm. Vezi de asemenea Ch. Bally, *Précis de stylistique*, Genève, 1905 (cap. IV «La phraseologie») și *Traité de stylistique française*, ed. a 2-a, vol. I, Heidelberg - Paris, 1919-1921, p. 74 și urm., O. S. Ahmanova, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Москва, 1957, p. 166 și urm.; A. I. Smirnițki, *Лексикология английского языка*, Москва, 1956, p. 203 și urm. Pentru deosebirile dintre expresiile idiomatice și îmbinările frazeologice, vezi și R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 123-133.

Prin cale frazeologică se traduce de cele mai multe ori îmbinări frazeologice (care sînt și mai numeroase decît idiotismele).

Termenul acesta este relativ nou în lingvistică¹ și el trebuie neapărat adoptat, pentru a nu se mai confunda calcurile frazeologice, cînd cu cele sintactice, cînd cu cele lexicele.

După cum am văzut, calculul lexical structural se reduce la copierea structurii unui singur cuvînt, pe cînd cel frazeologic constă în copierea structurii unui grup de cel puțin două cuvinte, care formează o unitate frazeologică. Unitățile frazeologice apărute în limba română ca rezultat al calcurilor după modelele rusești pot fi clasificate în diverse moduri:

A) O primă categorie înglobează îmbinări frazeologice care redau exclusiv realități din Rusia țaristă sau din Uniunea Sovietică: *ohrana țaristă* (rus. царская охрана); *Palatul de iarnă* (rus. зимний дворец); *reacțiunea stolipnistă* (rus. столыпинская реакция); *comunism de război* (rus. военный коммунизм); *noua politică economică* (rus. новая экономическая политика); *Sovietul Suprem al URSS* (rus. Верховный Совет СССР) etc.

B) Cele mai multe exprimă realități comune tuturor țărilor socialiste (uneori chiar realități internaționale), diverse obiecte și fenomene existente în mod obiectiv în natură și în societate sau noțiuni de cultură, civilizație și economie. Unele se referă la orînduirea capitalistă, la arta și ideologia ei, iar altele exprimă ultimele cuceriri ale științei și tehnicii. O clasificare completă a unităților frazeologice de proveniență rusească ar fi cu puțință numai dacă am folosi întregul material care există sau măcar care a mai fost discutat. În cele ce urmează vom semnală noi fapte, grupîndu-le mai întîi după numărul termenilor cu conținut lexical, care compun unitatea frazeologică.

— cu 2 termeni (unitățile frazeologice aparținînd acestui tip sînt cele mai numeroase, tocmai pentru că au și cea mai simplă structură: *subst. + adj.* sau *subst. + subst.*: *proletariat agricol* (rus. сельскохозяйственный пролетариат); *maestru al artei* (rus. мастер искусства etc.

De multe ori, determinantul adjectival și cel substantival (în cazul genitiv) sînt redați în românește prin construcții prepoziționale: *muncă de răspundere* (rus. ответственная работа); *casă de odihnă*² (rus. дом отдыха) etc.

Cînd unitatea frazeologică are, în limbă rusă, o structură de tipul *subst. + subst.*, ea se menține, în general, și în română, împreună cu ordinea celor două constituențe. Dacă structura este de tipul *adj. + subst.*, ordinea se schimbă în românește, în conformitate cu topica firească a limbii noastre. Cf. *cultul personalității* (rus. культ личности), față de *activist obștesc* (construit, după rus. общественный деятель).

— cu 3 termeni: *parc de cultură și odihnă* (rus. парк культуры и отдыха); *trust al alimentației publice* (rus. трест общественного питания); *oraș de subordonare raională* (rus. город районного подчинения); *stat de democrație națională* (rus. государство национальной демократии) etc.

Cînd unitatea frazeologică rusească este alcătuită dintr-un adjectiv compus și un substantiv (ca element determinant), structura ei poate deveni în românește: *subst. + subst. + adj.* Rus. партийно-правительственная делегация a fost tradus prin «delegație de partid și guvernamentală», iar научно-исследовательская работа prin «muncă de cercetare științifică».

— cu 4 termeni: *legea economică fundamentală a socialismului* (rus. основной экономический закон социализма).

— cu 5 termeni: *cultură națională în formă și socialistă în conținut* (rus. культура, национальная по форме и социалистическая по содержанию).

— cu 6 termeni: *legea dezvoltării planice proporționale a economiei naționale* (rus. закон планомерного (пропорционального) развития народного хозяйства).

În continuare semnalăm noi fapte, pe care le grupăm după cum urmează:

1. *Terminologia politică și ideologică*:

Viață internă de partid (rus. внутрипартийная жизнь); *democrație internă de partid* (rus. внутрипартийная демократия); *capitalism muribund* (traduce rus. умирающий капитализм)³, *întrecerea pașnică* (rus. мирное соревнование) etc.⁴

¹ L-am înlăuit la N. M. Șanski, în art. cit., unde se încearcă o descriere completă a calcurilor în limba rusă, insistîndu-se asupra deosebirilor existente între cele lexicele și frazeologice, la L. Găldi (op. cit.) și la L. Deroș, care, în op. cit., p. 216—217, vorbește, în treacăt, despre a calque de syntagme ou calque phraséologique. Prima denumire nu este recomandabilă. Și L. Făraș în op. cit. adoptă termenul *cale frazeologică*, care e mult mai potrivit și pe care l-am mai înlăuit și la V. Vasenco, *Восточнославянские заимствования в румынском языке* (autoreferat de disertație), Leningrad, 1958, p. 15 și urm. Vezi de același autor și *Calculi savante formate în limba română după modelele rusești (secolele al XVIII-lea—al XIX-lea) în Culegere de studii. Limbă—literatură—metodică*, București, 1962, p. 65 și urm.

² Este înregistrat și de acad. Iorgu Iordan (p. 117), dar fără a-l pune pe seama influenței ruse (ca în cazul lui *casă de naștere*, după *родильный дом*).

³ Astfel a denumit Lenin imperialismul. Vezi articolul *Imperialismul și scindarea socialismului* în V. I. Lenin, *Împotriva revizionismului*, București, Edit. politică, 1961, p. 321.

⁴ Pentru alte fapte în acest domeniu vezi lucrările amintite ale acad. Iorgu Iordan și Gh. Mihăilă.

2. Filozofie :

idealism fizic (rus. физический идеализм) Acest termen a fost creat de către Lenin și folosit pentru prima oară în cartea sa *Materialism și empiriocriticism*¹. De la физический идеализм a fost creat, în limba rusă, derivatul postsintagmatic физический идеалист, care a fost redat în românește prin «idealism fizic» (folosit în traduceri).

Tot prin rusă se mai explică: *materialism vulgar* (rus. вульгарный материализм); *materialism mecanicist* (rus. механистический материализм) etc.

3. Cosmonautică.

Este un alt domeniu în care calculele frazeologice sînt destul de numeroase și trebuie să presupunem că în viitor numărul lor va crește tot mereu, din motive ușor de înțeles. La faptele notate în capitolul anterior mai adăugăm aici: *satelit artificial* (rus. искусственный спутник); *planetă artificială* (rus. искусственная планета); *rachetă cosmică* (rus. космическая ракета); *rachetă balistică intercontinentală* (rus. межконтинентальная баллистическая ракета); *navă cosmică interplanetară* (rus. межпланетный космический корабль); *stație automată interplanetară* (rus. автоматическая межпланетная станция)².

4. *Psihologie și fiziologie*. Aici se poate cita, pe lângă faptele cunoscute: *activitatea nervoasă superioară*, care este un termen creat de I. V. Pavlov³ (rus. высшая нервная деятельность).

5. Alte calcule frazeologice :

condică de sugestii și reclamații (traduce, indiscutabil, rus. книга жалоб и предложений); *oameni de prisos*⁴ (expresie consacrată în limbajul criticii și al istoriei literare). În accepția bine-cunoscută, traduce rus. лишние люди.

Cf. și expresia (care a mai fost criticată) *a traduce în viață*, căreia în corespunde în rusă претворить, —ять в жизнь.

În continuare vom mai discuta o expresie (de asemenea neînregistrată de dicționarele noastre vechi și noi), care se bucură în ultima vreme de o mare răspîndire, deși e incorectă. E vorba de *a aduce aport*, care a mai fost semnalată și de acad. Iorgu Iordan⁵, dar nu ca o influență rusească, ci ca un «clîșeu stilistic» care trebuie evitat. Întrucît nimeni nu i-a arătat proveniența, ne propunem să dovedem că *a aduce aport* este o traducere greșită a rus. внести (свой) вклад.

Locuțiunea внести (свой) вклад (foarte mult folosită în limba rusă) a fost tradusă în românește în trei feluri, și anume:

1. Prin «*a aduce contribuție*»: «...но и внесли в мировую историю реализма большой вклад» rom.: «...dar au adus și o mare contribuție la istoria realismului universal»⁶. Cf. și «...Советское государство внесло огромный вклад в дело разгрома милитаристской Японии» rom.: «Statul sovietic a adus o contribuție uriașă și la zdrobirea Japoniei militariste»⁷.

2. Prin «*a contribui*»: «Большой вклад в повышение обороноспособности страны внесли деятели советской науки и техники» rom.: «Oamenii de știință și tehnicienii sovietici au contribuit în mare măsură la întărirea capacității de apărare a țării»⁸.

3. Prin «*a aduce aport*». Din cît ne-am putut da seama, citind și confruntînd cu originalul un mare număr de pagini traduse, mai ales în acest mod nerecomandabil a fost redat în românește rus. внести (свой) вклад și exemplele care urmează sînt de natură să susțină afirmația pe care am făcut-o:

«... Каждая нация... вносит свой вклад в дело развития мировой культуры»

«... Fiecare națiune... își aduce aportul ei la opera de dezvoltare a culturii mondiale»⁹;

«Своими трудами он внес большой вклад в дело защиты и обоснования дарвинизма».

«Prin lucrările sale a adus un prețios aport la cauza apărării și fundamentării darvinismului»¹⁰;

¹ Vezi *Mic dicționar filosofic*, p. 277.

² Pentru o atestare, vezi «*Scinteia*», nr. 5 896 din 18 mai 1963, p. 3, col. 5, iar pentru forma rusească, vezi *Pravda*, nr. 137 (16 358) din 17 mai 1963, p. 1, col. 3.

³ Vezi *Dicționar enciclopedic român* (D.E.R.), vol. I, București, Edit. politică, 1962 p. 25, col. 2.

⁴ Sau «inapți pentru serviciu» (cum i-a numit Dobroliubov).

⁵ Intr-un articol intitulat *Cultivarea limbii* și publicat în L.R., an. V (1956), nr. 5 vezi p. 11).

⁶ *Bazele esteticii marxist-leniniste*, p. 617 (în original la p. 564).

⁷ *Lenin. Biografie*, p. 567 (în original, la p. 590).

⁸ *Istoria P.C.U.S.*, p. 594 (în original la p. 546).

⁹ *Mic dicționar filosofic*, p. 292, col. 2 (în original la p. 288, col. 1).

¹⁰ *Ibidem*, p. 272, col. 2 (în original la p. 99, col. 2).

«Все социалистические государства вносят свой вклад в строительство и развитие мировой социалистической системы».

«Народы этих стран вносят ценный вклад в великое дело борьбы за мир и прогресс».

«Toate statele socialiste își aduc aportul la construirea și dezvoltarea sistemului mondial socialist»¹;

«Popoarele acestor țări aduc un aport prețios la marea cauză a luptei pentru pace și progres»²;

Exemplele ar putea fi ușor înmulțite, dar socotim că nu este necesar. Ceea ce este mai surprinzător e faptul că unii traducători sînt pur și simplu obsedați de locuțiunea *a aduce aport*, pe care o folosesc citeodată chiar și atunci cînd în original nu-i corespunde rus. внести (свой) вклад. Iată cîteva exemple din această categorie: «Lucrările teoretice ale lui Plehanov au adus un aport însemnat la tezaurul culturii ruse»³. În original se scrie foarte clar: «Теоретические труды Плеханова обогатили русскую культуру», care ar fi trebuit tradus prin: «Lucrările teoretice ale lui Plehanov au îmbogățit cultura rusă».

În aceeași lucrare: «Программа РСДРП... серьезно обогатившая марксизм» a fost tradus prin «care a adus un important aport la tezaurul marxismului»⁴, în loc de *care a îmbogățit serios marxismul*.

IV. CALCURI LEXICO-FRAZEOLOGICE

Întrucît acest concept este nou, el necesită o explicație, fie ea și sumară. Înțelegem prin calc lexicofrazeologic un calc combinat: 1) frazeologic, pentru că este copiată prin traducere literală structura unei întregi unități frazeologice și 2) lexical, întrucît e împrumutată totodată și structura unuia dintre elementele componente ale unității frazeologice respective, — ceea ce duce la crearea unui cuvînt nou (simplu sau compus) în limba care a fost influențată.

Pentru a putea vorbi de calc lexicofrazeologic e necesar, după părerea noastră, să fie îndeplinite cel puțin două condiții fundamentale, și anume:

A) Unul dintre elementele constitutive ale unității frazeologice care e calchiată trebuie să fie neapărat un cuvînt cu formă internă clară:

a) un compus: rus. право нации на самоопределение > rom. dreptul națiunilor la autodeterminare.

b) un derivat de la un compus: rus. многонациональное государство > rom. stat multinational⁵; rus. мелкобуржуазная стихия > rom. stihie mic-burgeză⁶.

Cînd unitatea frazeologică este mai complexă, ea poate conține două derivate sau compuse. E cazul rus. всепообеждающее марксистско-ленинское учение (redat în românește prin «atotbiruitoarea învățătură marxist-leninistă»).

B) A doua condiție de care este legată existența calcului lexicofrazeologic privește redarea formei interne a compusului sau derivatului care intră în componența unei unități frazeologice.

Cînd forma internă a compusului sau derivatului este redată în altă limbă printr-un cuvînt nou creat (a cărui structură reproduce pe a celui calchiat) ne aflăm în fața unui calc lexicofrazeologic. De exemplu, rus. семилетний план rom. plan septenal (scris, și mai ales rostit, uneori, și septenal). Ceea ce este important e faptul că neologismul septenal s-a născut în chiar procesul calchierii. Prin analogie cu el și cu mai vechiul cincinal noi am creat pe șesenal (din sintagma plan șesenal), căruia îi corespunde în rusă adj. шестилетний (însă nu acesta a determinat apariția cuvîntului românesc).

Rus. семилетний план a mai fost tradus în românește și prin plan de șapte ani⁷, dar în cazul de față calculul nu mai este lexicofrazeologic. Tot astfel traducerea unității frazeologice русеști национально-освободительное движение prin mișcare de eliberare națională este un

¹ Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, București, Edit. politică, 1961, p. 24 (confruntat cu originalul publicat în «Pravda», nr. 211 (15 701) din 10 iulie 1961, p. 2, col. 3).

² Vezi Raportul de activitate al C.C. al P.C.U.S. la Congresul al XXII-lea, p. 50 (confruntat cu originalul publicat în «Pravda», nr. 292 (15 782) din 18 octombrie 1961, p. 4, col. 4).

³ Istoria P.C.U.S., p. 28 (în original la p. 25).

⁴ Vezi p. 64 a traducerii și p. 59 a originalului.

⁵ Apare în Programul P.C.U.S., p. 18, și e înregistrat și de DLRLC DLRM și DN (fără etimologie).

⁶ Pentru o atestare, vezi Gh. Gheorghiu-Dej, Darea de seamă a delegației P.M.R. la cel de-al XXIII-lea Congres al P.C.U.S., București, Edit. politică, 1961, p. 41: «... Stimularea spiritului anarhic și a stihiei mic burgheze...». În traduceri, această unitate frazeologică este de asemenea foarte des întâlnită. Un exemplu, în V. I. Lenin, Opere, vol. 31, București, Edit. politică, p. 28.

⁷ Care se și folosește, dar mult mai rar. Vezi un citat în «Probleme ale păcii și socialismului», 1959, nr. 2, p. 4, col. 2. Mai des apare septenal singur, substantivat. Cf. «... Importanțele depășiri ale sarcinilor septenalului...» (Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări, 1961–1962, București, Edit. politică, 1962, p. 181. Pentru o altă atestare vezi «Scinteia» din 29 ian. 1959, p. 1, col. 1, 2 și 3).

cale pur frazeologic. Dacă aceeași unitate ar fi fost redată în românește prin *mişcare național-eliberatoare* (ceea ce nu ni se pare greșit), atunci am fi avut un cale combinat (lexical și frazeologic), pentru că s-ar fi creat, în limba română, un compus inexistent mai înainte: *național-eliberator*.

Specificul acestui tip de cale va ieși mai clar în evidență după ce vor fi examinate, în continuare, noi fapte din diverse domenii ale vocabularului. Cîteva dintre ele sînt cunoscute și chiar au mai fost semnalate, dar au fost interpretate ca niște calcuri frazeologice și uneori chiar sintactice (ceea ce este și mai puțin corect). Începem discuția cu sintagma *material factic*.

Adjectivul *factic* s-a răspîndit de curînd în limba română, și o dovadă în acest sens este inexistența lui în vechile dicționare românești (CADE, DA, DU și DLR). Singurele dicționare care îl înregistrează sînt DLRCL și DLRM. Ultimul îl consideră un derivat pe teren românesc de la *factă* + suf. — *ic*. Nu pare convingător ca *factic* să se fi născut independent de un model străin, din motive care vor fi arătate mai jos. Deocamdată precizăm că nu vedem de ce acest adjectiv a fost derivat de la *factă*, și nu de la *fact* + suf. — *ic*, cum ar fi mult mai firesc.

În trecut, adjectivul *factic* era puțin folosit, în special de către unii ardeleni, în a căror vorbire ar putea fi explicat ca un cale după germ. *tatsächlich* (derivat de la *Tatsache* «fapt») ¹. În germană există însă și *faktisch*, și la rigoare cuvîntul românesc ar putea fi considerat și o traducere a acestuia (sufixul german — *isch* a fost aproape întotdeauna redat în românește prin — *ic*) ².

În cele ce urmează vom încerca să demonstrăm că *factic* mai calchiază și adjectivul rusesc фактический (din unitatea frazeologică фактический материал). Prin urmare, *factic* reprezintă un exemplu clar de cale multiplu, realizat la distanță în timp și în spațiu ³. Față de *factic*, care este un cale lexical de structură, combinația *material factic* (înregistrată și în DLRCL, s.v. *factic*, dar fără nici o atestare) constituie un cale lexico-frazeologic. Trebuie subliniat că această «îmbinare fixă» este mult folosită în rusește și nu începe indoiială că, datorită în special traducerilor, *material factic* s-a răspîndit în limba română actuală. Iată numai cîteva din numeroasele cazuri în care traducătorii au avut de transpus în românește sintagma rusească фактический материал:

«Marx în *Capitalul*... cercetînd un imens *material factic*... a folosit simultan atît inducția cit și deducția» ⁴.

«Studiînd un vast *material factic* V. I. Lenin a tras o serie de concluzii de o importanță excepțională...» ⁵.

«Fiecare teză a lui Lenin se întemeiază pe un uriaș *material factic*» ⁶.

«Cartea lui Lenin *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* este o lucrare științifică remarcabilă, în care toate concluziile sînt sprijinite de un bogat *material factic*» ⁷.

Și în lucrările de lingvistică, traduse din limba rusă, apare de multe ori sintagma *material factic*. Iată o atestare: «Pînă acum a fost strîns un bogat *material factic*, foarte important pentru însăși precizarea noțiunii de sinonime» ⁸.

În original apare peste tot фактический материал. Exemplele ar putea fi ușor înmulțite, dar nu este necesar ⁹. E clar că *factic* trebuie interpretat nu numai ca o traducere a germ. *tatsächlich* sau ca o «românizare» a lui *faktisch*, ci și ca un cale după rus. фактический.

Explicației date lui *factic* (din *fact* + suf. — *ic*, după rus. фактический) i s-ar putea aduce o obiecție: de ce sufixul rusesc —ический n-a fost redat în românește prin —icesc, așa cum s-a procedat în trecut? S-a demonstrat că astăzi sufixul —icesc nu mai este productiv în limba română și că, încă de la începutul secolului al XIX-lea, formele în —icesc au fost părăsite treptat, în urma concurenței pe care le-au făcut-o adjectivele în —ic, venite direct din franceză ¹⁰. De aceea фактический материал nu putea fi tradus, în românește, decît prin *material factic* sau *material de fapte*. Judecînd după atestările de care dispunem, deocamdată, se pare că lingviștii preferă ultima formulă ¹¹, care se folosea mai rar și în trecut și care mai traduce, probabil, și compusul german *Tatsachenmaterial*.

¹ Com. de acad. Iorgu Iordan.

² Explicația lui *factic* prin germ. *faktisch* am auzit-o de la acad. Al. Graur.

³ Pentru caleul multiplu vezi și I. Ștefan, LR, an XII (1963), nr. 4, p. 20—22.

⁴ *Metoda filosofică*, p. 289, col. 1 (în original la p. 154, col. 1).

⁵ *Istoria P.C.U.S.*, p. 39 (în original la p. 38).

⁶ *Lenin. Biografie*, p. 267 (în original la p. 271).

⁷ *Ibidem*, p. 73 (în original la p. 66).

⁸ R. A. Budagov, op. cit., p. 65.

⁹ Cf. și *O rectificare științifică la cuvîntul lui Rudenko*, în V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 12, București, Edit. politică, p. 375 (în original la p. 385: фактическая неправда).

¹⁰ Vezi discuția, pe larg, la Fulvia Ciobanu, *Sufixul adjectival-icesc*, în SMFC, vol. I, p. 101—116, și la N. A. Ursu, în LR, 1964, nr. 5, p. 413—423.

¹¹ Pentru atestări, vezi, de pildă, Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, Edit. Academiei, 1962, p. 78 și *Limba română contemporană*, p. 237; Dimitrie Macrea, în LR, an. III (1954), nr. 4, p. 29, și Al. Niculescu, în SCL, an. XIII (1963), nr. 2, p. 285.

Deși *faptic* este un calc de structură total, l-am tratat totuși în capitolul de față, întrucât formează o unitate constantă cu substantivul *material*. Aceeași este situația și în cazul altor derivate sau compuse adjective. Ele nu se întrebunțază singure, ci numai în combinație cu alte cuvinte (de obicei un singur substantiv), împreună cu care formează o unitate frazeologică.

Uneori, același adjectiv poate intra în mai multe îmbinări de cuvinte cu caracter stabil, ceea ce explică apartenența lui la mai multe unități frazeologice. Paralel cu calchieră acestora este calchiată și structura lui, în limba care este influențată. Adjectivul rusesc мелкобуржуазный, de pildă, n-a fost tradus, în românește, numai când intra ca element component în structura unității frazeologice мелкобуржуазная стихия, pe care am citat-o mai sus, ci și când făcea parte din alte combinații. Cf.: *socialism mic-burghiez*¹; *democrație mic-burghieză*²; *ideologie mic-burghieză*; *intelectualitate mic-burghieză*; *deviere mic-burghieză*; *mentalitate mic-burghieză*; *concepție mic-burghieză*; *atitudine mic-burghieză* etc. Pentru fiecare am găsit un corespondent în limba rusă și pe toate le-am întâlnit frecvent în traduceri. După cum vedem, adj. *mic-burghiez* n-a apărut în română singur, ci împreună cu combinațiile multiple din care face parte. În aceeași situație se mai află și alte adjective compuse, cum ar fi de exemplu *marxist-leninist*. Cf. *filozofie marxist-leninistă*; *ideologie marxist-leninistă* sau *învățătură marxist-leninistă* (care traduce rus. марксистско-ленинское учение).

În continuare vom mai nota câteva calcuri lexico-frazeologice, pe care le vom grupa pe domenii de activitate.

1. *Economie politică*:

orinduire feudal-iobăgăstă (rus. феодално-крепостнический строй); *semiproletari agricoli*³ (după rus. деревенские полупролетарии); *proprietate cooperatist-colhoznică* (rus. кооперативно-колхозная собственность); *baza tehnico-materială* (rus. материально-техническая база); *autoadministrare obștească* (rus. общественное самоуправление)⁴ etc.

2. *Istorie și filozofie*:

regim burghez-moșieresc (rus. буржуазно-помещичий строй); *revoluție burghez-democratică* (rus. буржуазно-демократическая революция); *concepție materialist-științifică despre lume* (rus. научно-материалистическое миропонимание); *practică social-istorică* (rus. общественно-историческая практика); *contradicții neantagonice* (rus. неантагонические противоречия) etc.

3. În domeniul *Activității educative și de culturalizare* pot fi amintite:

muncă cultural-educativă (rus. культурно-воспитательная работа, care a mai fost tradus, uneori, și prin *activitate cultural-educativă*); *muncă politico-educativă* (rus. политико-воспитательная работа) etc.⁵ Față de acestea, *muncă de lămurire* (care traduce neîndoielnic sintagma rusăcă разъяснительная работа) este un calc pur frazeologic.

Tot un calc lexico-frazeologic este și *împărțire teritorial-administrativă* (rus. административно-территориальное деление) sau *imagine concret-senzorială* (nefolosit în trecut, dar întrebunțat astăzi în terminologia esteticii marxist-leniniste), care este o traducere a unității frazeologice rusești конкретно-чувственный сдвиг.

Înainte de a încheia, notăm și un exemplu din domeniul terminologiei lingvistice: *metodă comparativă-istorică* (după rus. сравнительно-исторический метод). Se pare că, în trecut, această metodă de cercetare a limbii era numită de către lingviștii români exclusiv *metoda comparativă*, ca în lingvistica apuseană și în special în cea franceză⁶.

După ce am discutat ultimul tip de calc, e necesar să fixăm câteva concluzii, care se impun fie și în urma unei cercetări parțiale.

1. O particularitate importantă a influenței ruse moderne este că ea s-a manifestat asupra limbii române actuale aproape exclusiv pe cale scrisă, și anume prin intermediul traducerilor.

2. Materialul existent arată că domeniul în care această influență s-a exercitat cel mai puternic este cel politico-ideologic, și aceasta datorită schimbărilor radicale de ordin politic, social, economic și cultural care au avut loc în țara noastră după 23 August 1944.

¹ Care ar fi trebuit tradus prin « semiproletarii de la sațe » (eventual: « semiproletarii rurali »).

² Apare în Programul P.C.U.S. (p. 69). În *Lenin. Biografie* am întâlnit chiar îmbinarea frazeologică *autoadministrare obștească comunistă* (corespunzătoare rus. коммунистическое общественное самоуправление).

³ Vezi și S. Vaimberg, art. cit. din *Culegere de studii*, București, 1961, p. 64—72, consacrat exclusiv adjectivelor compuse rusești, care au fost calchiate în românește.

⁴ Vezi, de pildă, I. Orgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași, 1932, în care apare în mod regulat *metoda comparativă* (p. 4, 9 etc.), față de noua ediție a acestei lucrări (*Lingvistica romanică*, București, Edit. Academiei, 1962), unde întâlnim exclusiv *metodă istorico-comparativă* (p. 10, 13, 14, 15, 53 etc.). În art. *Cu privire la unele probleme de traducere* în LR, 1954, nr. 5, p. 30—31, acad. Al. Graur arată, pe bună dreptate, că сравнительно-исторический метод trebuie tradus în românește fără intervertirea elementelor care alcătuiesc compusul rusesc.

3. Tot cu ajutorul faptelor se poate ușor constata că împrumuturile lexicale sînt mai puțin numeroase decît calcurile lingvistice. Acestea din urmă sînt preferate, în general, împrumuturilor, deoarece nu implică decît transpunerea sensului, a formei interne a unui cuvînt sau a structurii unei unități frazeologice. Modelele rusești după care s-au creat echivalente românești sînt cuvinte derivate și compuse, deci elemente lexicale cu o structură ușor analizabilă. Cf., de pildă, *coreferat*, *autoservire*, *general-locotenent*, *navă-satelit* și altele, a căror apariție în limba română nu a implicat și adoptarea unui material sonor străin.

4. Mai bine reprezentate chiar decît calcurile de structură sînt cele frazeologice și lexico-frazeologice. Calcurile frazeologice și lexico-frazeologice n-au contribuit însă numai la îmbogățirea vocabularului românesc actual, ci și a sintaxei, în măsura în care îmbinările fixe de cuvinte constituie obiectul acestora.

5. Ceea ce este interesant e faptul că numeroase calcuri din limba română actuală prezintă unele aspecte comune cu calcurile mai vechi, produs al aceleiași influențe rusești, exercitate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Spre deosebire de calcurile din perioada amintită, majoritatea celor recente se bucură însă de o largă circulație, deși au, în general, același caracter predominant livresc¹.

6. Împrumuturile lexicale nu sînt, de obicei, elemente de origine rusească, ci mai ales neologisme latino-romanice și germanice, care au întărit, în ultimă analiză, caracterul romanic al vocabularului românesc.

¹ Pentru calcurile din secolele trecute și pentru raportarea lor la cele din româna actuală vezi și Victor Văcenco, *op. cit.*, în *Culegere de studii* (1962), mai ales p. 70.